

Maślankiewicz, Kazimierz

Prace o Georgiusie Agricoli i nowe wydanie jego dzieł

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 2/2, 385-392

1957

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

wskazuje sam tytuł. W książce mówi się wiele o początkach telekomunikacji, radiu, działaniu radiostacji i rozgłośni. Są też bardzo co prawda skrócone dzieje naszej powojennej radiofonii. Ostatni rozdział zawiera nieco informacji o telewizji.

Do tej samej grupy, co dwie poprzednie pozycje, należy praca E. Koflera: *Z dziejów matematyki*. Autor książki pisze w przedmowie, że za cel postawił sobie nie tylko przedstawienie historii matematyki, ale również rozszerzenie wiedzy matematycznej czytelnika. Poszczególne rozdziały książki poświęcone są dziejom pewnych wybranych zagadnień i działów matematyki, np. ułamkom, algebrze, geometrii, własnościom liczb naturalnych. Jeden z rozdziałów nosi tytuł *Z dziejów matematyki polskiej*. Trzeba przyznać staranne opracowanie książki i bogactwo zawartego w niej materiału rzeczowego. Przyjemna szata graficzna, zaopatrzenie w indeks nazwisk, dołączona mapka ośrodków twórczości matematycznej świata starożytnego stanowią osiągnięcie redakcji. Ciekawą i godną powtarzania w innych publikacjach nowością jest wykaz literatury matematycznej, zatytułowany *Co czytać dalej*. W ten sposób wskazuje się dalszy kierunek lektury zainteresowanemu czytelnikowi.

Ta ostatnia książka zmusza jednak do zastanowienia się nad jej odbiorcą. Bogaty wachlarz poruszonych tematów i wykazana przez autora erudycja niewątpliwie zasługują na uznanie, ale z drugiej strony przytłaczają czytelnika i mogą się niestety przyczynić, że zniechęcony odłoży on książkę w połowie lub nawet na początku jej lektury. Poza tym można dyskutować z autorem, czy zgromadzone wiadomości matematyczne są w całości zrozumiałe dla osoby posiadającej przeciętne wykształcenie podstawowe. Obfitość zgromadzonego materiału i konieczność posiadania przez czytelnika pewnego, wstępnego zasobu wiedzy ograniczają więc popularyzatorskie funkcje książki. Uwaga ta dotyczy również pracy Rozena *W świecie wielkich cząsteczek*.

To krótkie zestawienie niektórych publikacji popularnonaukowych wydanych w ciągu ostatnich dwu lat przez Wiedzę Powszechną wskazuje na dość szeroki zakres podjętej tematyki. Literatura popularnonaukowa zajmuje się problemami i tematami, które nie doczekały się jeszcze opracowania ściśle naukowego względnie są opracowane tylko marginesowo. Fakt ten stanowi zasadniczy argument dla potrzeby, a nawet konieczności dyskusji nad tego rodzaju publikacjami. Niestety w naszych czasopismach naukowych i naukowo-technicznych znajdujemy bardzo mało notatek o publikacjach popularnych, a jeszcze mniej — bardziej szerokich i gruntownych recenzji. Oczywiście taka sytuacja nie sprzyja polepszeniu poziomu wydawnictw, którego się spodziewamy i którego wymagamy.

Jerzy Jasiuk

PRACE O GEORGIUSIE AGRICOLI I NOWE WYDANIE JEGO DZIEŁ

Do niedawna jeszcze liczba prac o znakomitym humaniście wieku XVI, wielkim przyrodniku, mineralogu i geologu, górniku i metalurgu, cenionym lekarzu i pedagogu była bardzo niewielka. Wiele dziedzin jego bogatej i wszechstronnej działalności nie objęto żadnymi poważniejszymi badaniami. W niektórych życiorysach Agricoli figurowały nawet mylne miejsca i daty jego urodzenia.

Dopiero niedawno uroczyscie obchodzona w Karl-Marx-Stadt (dawnej Chemnitz) 400 rocznica śmierci Agricoli przyniosła wiele publikacji, rzucających nowe niejednokrotnie światło na życie i dzieła autora *De re metallica*. Przybliżono również do wznowienia wielu dzieł Agricoli.

Poza krótkimi wzmiankami u współczesnych, jak u Erazma z Rotterdamu, Filipa Melanchtona czy Konrada Gesnera¹, pierwszy szkic życiorysowy o Agricoli znajduje się w dziele z r. 1566 Heinricha Pantaleona: *Prosopographia heroum atque illustrium virorum totius Germaniae (Opis życia bohaterów i znakomitych mężów całych Niemiec)*. Najważniejsze daty z jego życia zawarte są również w kronice Petrusa Albinusa z r. 1589: *Meissnische Land-Berckchronica*. W pracy tej cytuje Albinus opinię Melanchtona: „Argenti venas olim celebravit Albertus Magnus, sed hunc longe vicit Georg Agricola medicus, qui recens eas descripsit luculento opere, in quo plurimum inest reconditae eruditionis: et ad hanc adjunxit summam orationis venustatem”².

Albinus poświęca Agricoli cztery strony (fol. 353—356) swego dzieła. Podobnych rozmiarów jest życiorys Agricoli zamieszczony w życiorysach niemieckich lekarzy Melchiora Adama z r. 1620: *Vitae Germanorum medicorum*.

Pierwszy obszerniejszy jednak życiorys Agricoli ukazał się dopiero w 200 lat po jego śmierci. Jest to na 14 stronach po łacinie napisana praca Adama Daniela Richtera: *Vitam D. Georgii Agricolae exponit ... Adam Daniel Richterus*, wydana w r. 1755 w Annabergu, starym górniczym mieście Saksonii.

Na znaczenie dzieł Agricoli zwrócił niedługo później uwagę sławny mineralog i geolog z Freibergu Abraham Gottlob Werner, który w swym dziele o nowej teorii powstawania żył mineralnych (1791 r.) nazwał Agricolę „ojcem mineralogii”.

Pierwszy po niemiecku napisany życiorys Agricoli dołączony jest do wydanego we Freibergu w 1806 r. przekładu jego dzieła *Bermannus*³. Praca ta zawiera nie tylko informacje o życiu, lecz i o dziełach Agricoli.

Dalszymi opracowaniami były w XIX wieku prace: Bechera, Herzoga, Jacobiego i Schraufa⁴. Za pierwszą jednak starannie opracowaną biografię należy uważać pracę Hofmanna z r. 1905⁵. Podaje ona liczne źródła wraz z cytatami

¹ Por. artykuł autora: *Georgius Agricola*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, nr 4/1956.

² „Żyły srebra słauił niegdyś Albert Wielki, lecz tego znacznie przewyższył lekarz Agricola, który świeżo opisał je we wspaniałym dziele, zawierającym wiele głębokiej wiedzy, ujętej w piękne słowo”.

³ *Georg Agricola's Bermannus, eine Einleitung in die metallurgischen Schriften desselben, übersetzt und mit Exkursionen herausgegeben von F. A. Schmid*.

⁴ F. L. Becher, *Die Mineralogen Georg Agricola zu Chemnitz im XVI und A. G. Werner im XIX Jahrhundert*, Freiberg 1819; E. Herzog, *Agricola, ein kulturhistorisches Lebensbild*, „Mittelungen des Freiburger Alterthumsvereins”, 1862; G. H. Jacobi, *Der Mineralog Georgius Agricola und sein Verhältnis zur Wissenschaft seiner Zeit. Inauguraldissertation der Universität Leipzig*, Werdau 1889; A. Schrauf, *Über den Einfluss des Bergsegens auf die Entstehung der mineralogischen Wissenschaft am Anfange des XVI Jahrhunderts. Vortrag gehalten in der feierlichen Sitzung der K. Akademie der Wissenschaften*, Wien ILIV, 1894.

⁵ R. H o f m a n n; *Dr Georg Agricola. Ein Gelehrtenleben aus dem Zeitalter der Reformation*, Gotha 1905, s. 148.

z wielu dzieł, nieraz rękopiśmiennych, co świadczy, jak poważnie przystąpił autor do pracy o Agricoli.

W okresie międzywojennym ukazała się praca Darmstaedtera⁶. Praca ta zawiera karty tytułowe najważniejszych dzieł Agricoli oraz kilka reprodukcji z najgłośniejszego jego dzieła *De re metallica*. Szczególną zasługą Darmstaedtera jest pierwsze staranne zestawienie różnych wydań prac Agricoli.

Interesujące ujęcie zasług Agricoli, zwłaszcza na polu górnictwa, dał we wstępie do angielskiego tłumaczenia *De re metallica* z r. 1912 H. C. Hoover, inżynier górniczy z zawodu, późniejszy prezydent Stanów Zjednoczonych.

Nowe oświetlenie prac Agricoli, zwłaszcza na polu mineralogii i geologii, zawierają prace Fischera. W pierwszym rozdziale monografii z r. 1939 o mineralogii Saksonii od Agricoli do Wernera⁷ dał Fischer analizę mineralogicznych i geologicznych prac Agricoli. Druga praca Fischera została wydana w r. 1944 w 450 rocznicę urodzin Agricoli⁸. Poza obszernym, oryginalnie ujętym życiorysem Agricoli i ogólnym rzutem historycznym jego czasów, przedstawił Fischer szczegółowo treść i ocenę prac mineralogiczno-geologicznych Agricoli oraz jego najważniejszego dzieła *De re metallica*, zajmując się zwłaszcza takimi zagadnieniami, jak wody podziemne, trzęsienia ziemi i wulkanizm, powstawanie gór, znaczenie skamieniałości, tworzenie się złóż mineralnych, systematyka minerałów.

Z tego samego 1944 roku pochodzi praca Rescha o stosunkach rodzinnych Agricoli⁹, w której autor podał nowe wyniki, oparte na badaniach źródłowych.

Pomijając mniejsze artykuły lub przyczynki, porozrzucane w różnych czasopismach, wspomnieć jednak jeszcze należy o szkicu biograficznym Hartmanna oraz o życiorysie Agricoli, opracowanym przez W. Peipera, w nowym niemieckim słowniku biograficznym¹⁰.

Z końcem r. 1955 — w 400 rocznicę śmierci Agricoli — ukazało się zbiorowe dzieło poświęcone jego życiu i pracom, a wydane staraniem Niemieckiej Akademii Nauk: *Georgius Agricola, 1494—1555, zu seinem 400 Todestag, 21 November 1955*. Opracowania tego dzieła dokonała specjalna komisja Niemieckiej Republiki Demokratycznej (Zentrale Agricola-Kommission der Deutschen Demokratischen Republik im Agricola-Gedenkjahr 1955), na której czele stał prof. G. Spackeler; redakcja dzieła spoczywała w rękach inż. R. Wendlera z Freibergu.

⁶ E. Darmstaedter, *Georg Agricola 1494—1555, Leben und Werk*. „Münchener Beiträge zur Geschichte u. Literatur der Naturwissenschaften u. Medizin“, 1926, z. 1, s. 96.

⁷ W. Fischer, *Mineralogie in Sachsen von Agricola bis Werner. Die ältere Geschichte des Staatlichen Museums für Mineralogie u. Geologie zu Dresden (1560—1820)*, Dresden 1939, s. 348.

⁸ *Zum 450 Geburtstag Agricola's des „Vaters der Mineralogie“ und Pioniers des Berg- und Hüttenwesens*. Neues Jahrbuch für Mineralogie, Geologie und Paläontologie, Abt. A. Stuttgart 1944, s. 113—225.

⁹ F. Resch, *Neue urkundliche Forschungsergebnisse zur Sippengeschichte von Georg Agricola aus Glauchau*.

¹⁰ H. Hartmann, *Georg Agricola — Begründer dreier Wissenschaften*, Stuttgart 1953; *Neue allgemeine deutsche Biographie*, 1954.

Na treść dzieła złożyło się 25 artykułów, których celem było możliwie wszechstronne oświetlenie działalności Agricoli i okresu, w którym żył¹¹. Artykuły są poprzedzone dwiema przedmowami: Ministra Przemysłu Ciężkiego NRD, F. Selbmann'a i prezydenta Niemieckiej Akademii Nauk, prof. W. Friedricha.

Wstępny obszerny artykuł prof. Sterna wprowadza czytelnika w czasy Agricoli. W poszczególnych rozdziałach pracy (*Agricola i wielkie zagadnienie niemieckiej Reformacji, Zwrot od nauk humanistycznych do przyrodniczych, Znużenie dawnej wiedzy górniczej i zainteresowania nowymi dziedzinami nauki, Uczony i mąż stanu, Ozdoba całych Niemiec*) starał się Stern przedstawić wszechstronnie zainteresowań Agricoli i wielkie jego osiągnięcia na różnych polach. Artykuł opierający się na licznych pracach poprzedników zajmujących się Agricolą daje jednak nowe spojrzenie na wielką postać tego wybitnego humanisty wieku XVI.

Prof. Spackeler przedstawia działalność Agricoli na polu górnictwa, a równocześnie — obraz ówczesnej techniki górniczej. W nawiązaniu do Agricoli i jego zasług na polu górnictwa przedstawia prof. Szuchardin (Moskwa) rozwój górnictwa na obecnym terytorium Związku Radzieckiego w wiekach XVI—XVIII. W pracy tej autor podkreśla, że pierwszym, który stwierdził samodzielny charakter metaliczny rtęci, był Agricola. Zostało to jednak uznane dopiero w dwieście lat później, po pracach uczonych rosyjskich, J. A. Brauna i M. Łomonosowa (1759/60 r.), którzy zajmowali się przejściem rtęci ciekłej w stan stały pod wpływem niskiej temperatury.

¹¹ L. Stern, *Der grosse deutsche Naturforscher und Humanist Georgius Agricola und seine Zeit* (s. 9—42); G. Spackeler, *Agricola als Bergmann* (s. 43—58); S. W. Schuchardin, *Georg Agricola und die Entwicklung des Bergbaus auf dem Territorium der UdSSR vom 16—18 Jahrhundert* (s. 59—65); W. Fischer, *Agricola, der Vater der Mineralogie* (s. 66—80); H. Kirchberg, *Erzaufbereitung im XVI Jahrhundert* (s. 81—91); K. Neuberger, *Marckscheiderische Kenntnisse zur Zeit des Georgius Agricola* (s. 92—103); O. Fritzsche u. O. Wagenbreth, *Die Wasserhaltungsmaschinen bei Agricola und sein Einfluss auf ihre weitere Entwicklung* (s. 104—112); A. Lange, *Georg Agricola und das Hüttenwesen seiner Zeit* (s. 113—153); P. Beyersdorfer, *Georgius Agricola und das Glasshüttenwesen* (s. 154—162); T. Brugsch, *Agricola als Arzt* (s. 163—170); K. Ebert, *Agricola und das Bergrecht* (s. 171—181); H. Wilsdorf, *Die Begründung der Bergbaugeschichte durch Georgius Agricola* (s. 182—197); F. Kirnbauer, *Agricola und der alpine Bergbau* (s. 198—209); E. Fallner, *Was hat der ungarische Bergbau Agricola zu verdanken?* (s. 210—213); A. Krupkowski, *Georg Agricola und die polnische Metallerzeugung im XVI Jahrhundert* (s. 214—221); K. Steinmüller, *Agricola in Zwickau* (s. 222—229); H. Wilsdorf, *Agricola in Italien und seine persönlichen Beziehungen zur angelsächsischen Welt* (s. 230—246); R. Strauß, *Agricola's Tätigkeit als Bürgermeister und als Diplomat 1546/47* (s. 247—256); U. Horst, *Der Briefwechsel Agricolas, ein Überblick* (s. 257—265); W. Pieper, *Die kunstgeschichtliche Stellung und die illustrationstechnische Bedeutung der Holzschnitte in Agricolas „De re metallica“* (s. 266—291); H. Winkelmann, *Der Bergmann in der Kunst zur Zeit Agricolas* (s. 292—296); G. Heilfurth, *Das Bergmannslied zur Zeit des Georgius Agricola* (s. 297—319); H. Prescher, *Von Sammlern und Sammlungen des Mineralreiches im XVI Jahrhundert* (s. 320—338); E. Herlitzius, *Bemerkungen zu Agricolas Arbeiten über Münzen, Masse und Gewichte* (s. 339—357); H. Wilsdorf, *Übersicht über die Werke des Georgius Agricola* (s. 358—370).

W dalszych kolejnych rozprawach księgi poruszane są następujące zagadnienia i dziedziny działalności Agricoli: *Agricola, ojciec mineralogii* (Fischer), *Kruszcowe górnictwo w wieku XVI* (Kirchberg), *Znajomość sztuki markszajderskiej za czasów Agricoli* (Neubert), *Górnictwo maszyn wodne u Agricoli i jego wpływ na ich rozwój* (Fritzsche i Wagenbreth), *Agricola i hutnictwo jego czasów* (Lange), *Agricola i huty szkła* (Beyersdorfer), *Agricola jako lekarz* (Brugsch), *Agricola i prawo górnicze* (Ebert), *Stworzenie historii górnictwa przez Agricolę (Wilsdorf), Agricola i górnictwo alpejskie* (Kirnbauer), *Co zawdzięcza węgierskie górnictwo Agricoli?* (Faller), *Agricola i polskie hutnictwo w XVI wieku* (Krupkowski), *Agricola w Zwickau* (Steinmüller), *Agricola we Włoszech i jego stosunki ze światem anglosaskim* (Wilsdorf), *Działalność Agricoli jako burmistrza i dyplomaty* (Strauss), *Listy Agricoli* (Horst), *Drzeworyty w dziele Agricoli „De re metallica“* (Pieper), *Górnictwo w sztuce za czasów Agricoli* (Winkelmann), *Pieśń górnicza za czasów Agricoli* (Heilfurth), *Zbiornice i zbiory mineralogiczne w XVI wieku* (Prescher), *Prace Agricoli o monetach, miarach i wagach* (Herlitzius).

Autorem ostatniej rozprawy *Przegląd dzieł Agricoli* jest Wilsdorf. Dzięki jego badaniom, przeprowadzanym od r. 1953 wspólnie z J. Friedrichem, udało się ustalić, niektóre, nieznane dawniej wydania, uzupełniając w ten sposób dawniejszą bibliografię Darmstaedtera z r. 1926. Wyniki tych prac są oparte na materiałach pochodzących z 25 bibliotek niemieckich; prócz tego wykorzystano również biblioteki włoskie (Bologna, Wenecja, Padwa), szwajcarską (Bazylea), francuskie (Paryż, Lyon), angielskie (Londyn, Oxford), wreszcie dwie w Stanach Zjednoczonych.

Chociaż prace zawarte w zbiorowym wydawnictwie Niemieckiej Akademii Nauk nie mają charakteru jednolitej monografii, dzieło to omawia wszystkie najważniejsze zagadnienia związane z pracami i życiem Agricoli. Są to przede wszystkim prace oparte na badaniach źródłowych, wnoszące wiele nowego materiału do badań nad wiekiem XVI. Wartość dzieła jest tym większa, że poszczególne prace podają obszerne źródła bibliograficzne, cytując niejednokrotnie materiały nieogłoszone dotąd drukiem.

Liczne ilustracje, w tym znaczna część na całostronicowych tablicach kredowych, stanowią cenne uzupełnienie tego dzieła.

Największymi pracami monograficznymi o Agricoli, napisanymi przez jednego autora, są w chwili obecnej: praca S. W. Szuchardina, wydana w r. 1955 przez Radziecką Akademię Nauk¹² oraz monografia H. Wilsdorfa z r. 1956 stanowiąca tom I *Dzieł wybranych Agricoli*.

Szuchardin, kierownik sekcji historii nauk geologiczno-geograficznych, górnictwa i metalurgii Instytutu Historii Przyrodoznawstwa i Techniki Radzieckiej Akademii Nauk, brał udział w uroczystościach Agricolowskich w Karl-Marx-Stadt w r. 1955, co umożliwiło mu wręczenie autorskich egzemplarzy swej książki uczestnikom uroczystości, a m.in. również przedstawicielom Polskiej Akademii Nauk.

Książka Szuchardina obejmuje 208 stron druku. Na jej treść składają się oprócz przedmów rozdziały: *Życiorys Agricoli, Poprzednicy Agricoli, Agricola*

¹² S. W. S z u c h a r d i n, *Georgij Agrikola, 400 let so dnia smierti, 1555—1955*, Izdatelstwo Akademii Nauk SSSR, Moskwa 1955.

o roli górnictwa i metalurgii w rozwoju ludzkiego społeczeństwa, *Prawo górnicze, Geologiczne i mineralogiczne poglądy Agricoli, Poszukiwania kopalni, Odstonięcie złoża, Pomiar w kopalniach kruszcowych, Technika wydobywania rud, Zagadnienia maszyn górniczych, Agricola o chorobach górników, Sztuka probiercza, Wzbogacanie rud, Wytapianie metali, Prace Agricoli i rozwój górnictwa na obszarze ZSRR w wiekach XVI—XVIII.*

Monografia Szuchardina zawiera również wykaz ogłoszonych drukiem prac Agricoli oraz bibliografię dotyczącą jego życia i działalności.

Przeważną część zamieszczonych ilustracji, to piękne drzeworyty z *De re metallica* oraz karty tytułowe najważniejszych dzieł Agricoli.

Z innych radzieckich prac o Agricoli na uwagę zasługuje syntetyczny artykuł o jego działalności w dziedzinie wzbogacania rud, metalurgii i analizy probierczej I. N. Płaskina¹³.

Największym przedsięwzięciem wydawniczym dotyczącym Agricoli jest rozpoczęte w r. 1955 w Niemieckiej Republice Demokratycznej nowe krytyczne wydanie wybranych dzieł uczonego¹⁴. Opiekę nad tym wydawnictwem objęło Państwowe Muzeum Mineralogii i Geologii w Dreźnie, powierzając kierownictwo prac wydawniczych dr H. Prescherowi.

Tom pierwszy opracowany przez H. Wilsdorfa zawiera historyczny przegląd sytuacji gospodarczej, politycznej i naukowej, a w szczególności położenia górnictwa i hutnictwa w Europie środkowej z początkiem XVI wieku. W poszczególnych rozdziałach tej wstępnej części autor porusza m.in. zagadnienia: rozwoju prawa górniczego, znaczenia kapitału w górnictwie, handlu metalami, spekulacji kukusami (udziałami gwarków), rentowności w hutach i hamerniach, zajmując się również techniką górniczą oraz stosunkami panującymi w górnictwie w czasach Agricoli. Obszerna biografia, obejmująca ponad 200 stron druku, zawiera wiele nowych nieznanych szczegółów, wydobytych z nie wykorzystanych dotąd źródeł archiwalnych, pochodzących zwłaszcza z Karl-Marx-Stadt (Chemnitz) i Zwickau.

Tom zamykają obszernie krytyczne omówienia bibliograficzne wszystkich wydań dzieł Agricoli, jakie ukazały się do r. 1955. Również i wykaz zaginionych prac Agricoli jest najkompletniejszy z dotychczasowych.

Obok rycin w tekście książka zawiera miedziorytowe widoki w dużym formacie miast saskich, związanych z działalnością Agricoli (Schneeberg, Chemnitz, Marienberg), miast włoskich, w których studiował (Bolonja, Ferrara, Padwa, Wenecja) oraz miasta Zeitz, gdzie został pochowany. Na końcu książki zamieszczono 70 tablic całostronicowych, przedstawiających obok portretów oraz dalszych widoków miast w Saksonii, przede wszystkim karty tytułowe dzieł Agricoli (w liczbie 33).

¹³ I. N. Płaskin, *O trudach G. Agricoli w oblasti obogaszczeniya rud, metalurgii i probirnago analiza (k 400-letiu so dnia smierti)*, „Izvestia Akademii Nauk SSSR“, Otdielenije tiechnicheskikh nauk“, 1955, nr 12.

¹⁴ Georgius Agricola, *Ausgewählte Werke*, Gedenkausgabe des Staatlichen Museums für Mineralogie und Geologie zu Dresden, Herausgeber dr. rer. nat. Hans Prescher, VEB Deutsche Verlag der Wissenschaften, Berlin. Dotychczas ukazały się: Band I. dr Helmut Wilsdorf, *Georg Agricola und seine Zeit*, 1956, s. 336; Band II. Georg Agricola, *Bermannus oder über den Bergbau. Ein Dialog*, 1955, s. 380.

Drugi tom *Wybranych dzieł Agricoli*, który ukazał się rok wcześniej (1955) od omówionego tomu pierwszego, obejmuje przekład *Bermannusa* (*Bermannus czyli dialog o górnictwie*), dokonany i opracowany przez H. Wilsdorfa, przy współpracy H. Preschera i H. Techela. Tekst dzieła poprzedza wprowadzenie (pióra Preschera) w zagadnienia mineralogiczno-geologiczne poruszane przez Agricolę. Ponieważ w *Bermannusie* opisuje Agricola niektóre zawodowe choroby górników, wprowadzeniu czytelnika w te problemy służy rozdział opracowany przez Techela w formie rozmów na temat medycyny w czasie Agricoli.

Tłumaczenie *Bermannusa*, któremu towarzyszy tłumaczenie słowa wstępnego, napisanego przez Erazma z Rotterdamu oraz objaśnienie słowników wyrażeń fachowych: z r. 1530 opracowanego przez Petrusa Plateanusa oraz z r. 1546 opracowanego przez Agricolę, zostało wykonane bardzo starannie. Przy zachowaniu wierności tekstu i oryginalnego stylu Agricoli, użyto w tłumaczeniu współczesnego języka niemieckiego, nie siląc się na naśladowanie języka staroniemieckiego, który dla wielu czytelników byłby trudny do zrozumienia. O ile tylko było możliwe, oryginalny tekst uzupełniono pojęciami z dziedziny mineralogii i geologii, dodając w dołączonych obszernych przypisach szczegółowe wyjaśnienia.

Autor tłumaczenia zestawił bardzo starannie źródła, z których czerpał swe wiadomości Agricola. Po obszernym omówieniu źródeł antycznych, w poszczególnych rozdziałach omówiono źródła średniowieczne ze szczególnym uwzględnieniem arabskich.

Dr Prescher opracował wykaz minerałów wymienionych w *Bermannusie*, zaopatrzonego w objaśnienia i uzupełniony słownikiem łacińsko-grecko-niemieckim. Bardzo szczegółowo zostały opracowane: wykaz osób (na 71 stronach) i wykaz geograficzno-historyczny (na 51 stronach).

Opracowanie *Bermannusa* należy uważać za wzorowe pod każdym względem. Stanowi ono poważną pozycję w badaniach wieku XVI o dużym znaczeniu nie tylko dla zajmujących się rozwojem nauk mineralogicznych.

O dalszych zamierzeniach wydawniczych dowiadujemy się z przedmowy prof. F. Leutweina, zamieszczonej w tomie pierwszym *Wybranych dzieł Agricoli*.

Tom III ma objąć dzieła geologiczno-mineralogiczne, a mianowicie: *De ortu et causis subterraneorum* (*Pochodzenie i przyczyny powstawania ciał kopalnych*) i *De natura eorum, quae effluunt ex terra* (*O naturze ciał wypływających z Ziemi*). W tomie IV zostanie zamieszczona praca *De natura fossilium*, zajmująca się nie tylko właściwymi fossiliami, tj. skamieniałościami, lecz także minerałami i skałami, a nawet urnami prehistorycznymi. Tłumaczenie prac zawartych w powyższych tomach przygotowuje dr G. Fraustadt przy współpracy dr H. Preschera. Tom V ma zawierać prace o charakterze ekonomicznym, a mianowicie: *De precio metallorum* (*O wartości metali*), *De mensuris et ponderibus* (*O miarach i wagach*) oraz dzieje górnictwa *De veteribus et novis metallis*. W tomie VI będzie zamieszczona zachowana korespondencja Agricoli. Prócz tego tom ten będzie zawierał wykaz współczesnych piszących o Agricoli. W tymże tomie mają być również zamieszczone dwie krótkie teologiczne rozprawy Agricoli. Opracowanie korespondencji powierzono dr U. Horstowi i dr

H. Pieperowi. Obszerna bibliografia, ułożona w porządku chronologicznym od roku 1520 po rok 1956, stanowić będzie treść tomu VII, opracowywanego przez dra R. Michaelisa.

Wydawnictwo nie obejmuje największego dzieła Agricoli *De re metallica*, gdyż niemiecki jego przekład ukazał się ponownie przed paru laty.

Obszernie zarysowany plan wydawniczy dzieł Agricoli oraz dwa pierwsze wydane tomy pozwalają żywić przekonanie, że działalność tego wybitnego humanisty XVI wieku zostanie opracowana wszechstronnie, z wykorzystaniem wszystkich dostępnych źródeł. Wypełni to dotychczasową lukę w zakresie historii nauki i techniki.

Kazimierz Maślankiewicz

Johannes Karcher. *Theodor Zwinger und seine Zeitgenossen*. Basel 1955, s. 280.

Dla uświetnienia rocznicy 500-lecia uniwersytetu bazylejskiego przewidziano kongres naukowy. W tematyce jego znalazło się również miejsce dla historii medycyny. Wyniki specjalnych w tym kierunku studiów zostały już opublikowane częściowo. Do nich należy właśnie wymieniona wyżej pozycja.

J. Karcher w obszernej książce pt. *Felix Platter ein Lebensbild des Basler Stadtarztes 1536—1614* zajął się omówieniem działalności jednej z najwybitniejszych postaci w ostatnich dziesięciatkach lat XVI wieku. Platter wraz z Kaspresem Bauhinem i Teodorem Zwingerem tworzyli w Bazylei pewnego rodzaju triumwirat, dzięki któremu wzrosło znaczenie i autorytet wydziału lekarskiego. Nic też dziwnego, że w monografii poświęconej zasadniczo Platterowi autor specjalne miejsce poświęcił T. Zwingerowi, jego kontaktom z najślawniejszymi uczonymi w Europie oraz omówieniu na tym tle głównych kierunków renesansowej medycyny.

Życie i działalność T. Zwingera przypada na okres, w którym na arenie dziejowej występują wspaniałe postacie uczonych lekarzy, a zarazem kształtują się zręby nowej myśli lekarskiej. W ich liczbie trzeba wymienić przede wszystkim Jana Chrzyciciela Montanę (I poł. XVI w.), wychowawcę medycznej młodzieży w Padwie (gdzie uczył się na studia Zwinger), a zarazem doskonałego praktyka. Dalej należy też Hieronim Mercurialis (II poł. XVI w.), również mistrz praktycznej medycyny z Padwy, Gabriel Fallopius, następca wielkiego Andrzeja Vesala i szereg innych. Spośród wychowanków padewskiej szkoły lekarskiej europejską sławą cieszył się jeden z najzdolniejszych uczniów Montany, kolega Zwingera, Jan Crato z Wrocławia (von Crafftheim) humanista, a zarazem gorący obrońca luteranizmu, przyboczny lekarz trzech kolejnych cesarzy: Ferdynanda I, Maksymiliana II i Rudolfa IV. Powyższym postaciom lekarzy J. Karcher poświęcił więcej miejsca, charakteryzując ich dążenia i twórczość, a zarazem stosunki z innymi uczonymi, nie tylko lekarzami. Wszyscy oni wywarli niezaprzeczalny wpływ na kształtowanie się umysłowości T. Zwingera: widać to z jego listów do przyjaciół, z wykładów skrupulatnie przygotowywanych i z twórczości pisarskiej, zwłaszcza zaś z potężnego dzieła *Teatrum Vitae Humanae*. Duży wpływ, zwłaszcza w środowisku bazylejskim, wywarła też nauka Paracelsa. W szczególności przyczynił się do tego nie bez osobistych korzyści Adam Bodenstein, gorący propagator idei